אי־ציות ודמוקרטיה

© כל הזכויות שמורות

הספרייה להגות דמוקרטית

מיכאל אורן — שישה ימים של מלחמה (עם הוצאת דביר)

ג׳ון אליס — נגד הדקונסטרוקציה

מוניקה ברזנר מזור — אהבה בשליטה: מודל תבוני לאהבה רומנטית

פול ברמן — כוח והאידיאליסטים: מנהיגי מרד הסטודנטים בשלטון

רוברט היילברונר — הפילוסופים הארציים: חייהם, ימיהם ורעיונותיהם של הוגי הכלכלה הגדולים

אדריאן הייסטינגס — בנייתן של אומות: התנ״ך והיווצרות מדינות הלאום

סמואל הנטינגטון — התנגשות הציביליזציות

מיכאל וולצר — לאומיות ואוניברסליזם

איב שארל זרקא — פרט נאצי בהגותו של קרל שמיט

צ׳רלס טיילור — מועקת המודרניות

תומס סואל — יסודות הכלכלה: מדריך לאזרח

תומס סואל — עימות בין השקפות

לינדה פולמן — תעשיית החמלה: מאחורי הקלעים של הסיוע ההומניטרי

אלן פינקלקראוט — בשם האחר: הרהורים על האנטישמיות שבפתח

סטיבן פינקר — האינסטינקט הלשוני: כיצד המוח יוצר שפה

מרטין לותר קינג הבן ואחרים — אי־ציות ודמוקרטיה

הנרי קיסינג׳ר — דיפלומטיה

הנרי קיסינג׳ר — משבר: ניהול מדיניות החוץ במלחמת יום כיפור וביציאה מווייטנאם

ארווינג קריסטול — מחשבות על השמרנות החדשה

נתן שרנסקי — בזכות הזהות

נתן שרנסקי — יתרון הדמוקרטיה

אי־ציות ודמוקרטיה

עורך
יהושע ויינשטיין

© כל הזכויות שמורות

הוצאת שלם, ירושלים התשנ"ט

DISOBEDIENCE AND DEMOCRACY

הדפסה חמישית, 2016
© 1998
כל הזכויות שמורות למרכז שלם, ירושלים התשנ"ט
Cover Photo: Bob Fitch/Black Star, New York

הפצה:
הוצאת שלם, רחוב העסקן 3, ירושלים
טלפון: 02-5605555, פקס: 02-5605578
דוא"ל: shalempress@shalem.ac.il
shalempress.co.il

ISBN 978-965-7052-05-1 מסת"ב
דאנאקוד 496-1002
נדפס בישראל
Printed in Israel

תוכן העניינים

הקדמה 7

חלק ראשון: מבוא – אי־ציות ויהדות

יורם חזוני — המקור היהודי למסורת האי־ציות המערבית 13

חלק שני: הוגים מן העבר

הנרי דיויד תורו — אי־ציות אזרחי 71

לב טולסטוי — עבדות בת־זמננו 97

מוהנדס גאנדי — אי־ציות אזרחי כזכות טבעית 111

מרטין לותר קינג הבן — מכתב מבית הכלא העירוני של ברמינגהם 123

חלק שלישי: הוגים בני־זמננו

ג'ון רולס	ההצדקה של אי־ציות אזרחי	147
שלמה אבינרי	ציות ודמוקרטיה	165
אליקים העצני	אי־ציות אזרחי בראי המשבר בחברה הישראלית	183
חיים כהן	הזכות והחובה להתנגד לשלטון	211

מקורות 245

מפתח שמות 249

© כל הזכויות שמורות

הקדמה

הצדק הוא עיקרון מוחלט, עיקרון שמעל לפוליטיקה, מעל לשיקולי תועלת, ומעל מגבלות אנוש. אך האם נוותר על הצדק והמוסר מפני שהם נעלים מדי ובלתי־ניתנים להשגה? האימרה "צדק צדק תרדוף" מונחת ביסודם של החיים הציבוריים, אך ככל שמוסדות השלטון משתכללים וככל שהביקורת הציבורית על השלטון רבה יותר, עדיין נראה הצדק כחומק בין אצבעותינו.

הדמוקרטיה בת־זמננו אינה מושתתת על הצדק כעיקרון טהור ומופשט, ואין היא יכולה להיות כן. היא מורכבת, אפוא, ממגוון של עקרונות שניתנים ליישום מעשי, כגון חלוקת רשויות, ייצוג שוויוני, שלטון החוק, ממשל תקין וכיוצא באלו. ברם, עקרונות אלה הם תמיד חלקיים בלבד, ועשויים להתנגש זה בזה ואף לסתור אחד את השני. מי יאמר אם כוחן של זכויות הפרט עדיף, או שמא כוחה של הכרעת הרוב? הצירוף של כללים וחוקים שונים במשטר דמוקרטי והאיזון המעשי ביניהם הנם, בכל מקרה ומקרה, קשים למדי, במיוחד מאחר שיישומם מונח בידי בני־אדם — שרים, חברי כנסת, שופטים, שוטרים וכן הלאה — העשויים לחטוא לצדק, בין אם בטעות ובין אם במתכוון.

בקובץ זה מובאות כמה השקפות על אי־ציות אזרחי, אחת הסוגיות שעמן צריכה מדינת ישראל להתמודד בניסיונה לבנות חיים ציבוריים צודקים. שאלת האי־ציות היא זאת: מתי החוק גורם אי־צדק כה חמור שחובה על אדם לעבור על החוק כדי לא להיות שותף או שליח לעבירה? ומכאן נובעות שאלות נוספות: מתי חברה צריכה להיות פתוחה לפעולה מסוג זה כדי לטפח בקרב אזרחיה חוש מוסרי והתחייבות לעשיית הצדק,

ולשמור עליהם? מתי החזקה הגדולה של ציות לחוק, שהיא עניין מהותי בכל חברה מתוקנת, מתפוררת מול דרישותיו של המוסר, של צדק טהור, שהוא מעל כל חוק?

על־מנת להקל על הקורא את הגישה אל מגוון נקודות המבט המוצגות בקובץ, מחולק הספר לשלושה חלקים. בחלק הראשון, מבוא מאת ד"ר יורם חזוני, מנכ"ל מרכז שלם, הסוקר את ההתפתחות של תפישת האי־ציות, ובעיקר את התפקיד המרכזי שמילא התנ"ך משך דורות רבים בשיח הפוליטי בתרבות המערב. בחלק השני מובאים מאמריהם של הוגים שונים מן העבר אשר בכתביהם ובמעשיהם החדירו נושא זה לתודעת העולם. בחיבוריהם רבי־ההשפעה של הסופר האמריקאי הנרי דיוויד תורו, ושל הסופר הרוסי לב טולסטוי, בולטים הן הדחף הרוחני־דתי, והן התפיסה הפוליטית האנטי־ממסדית, הנוטה לאנרכיזם. מאידך, כתביהם של גאנדי ומרטין לותר קינג – אף שבולטים אצלם עוד יותר השליחות הרוחנית והאמונה הדתית – מדגישים דווקא את הנאמנות לחוק ולחברה, ואת הצורך לרסן מעשי אי־ציות בתוך הגבולות של חיי הציבור. לתרומתם ההגותית של גאנדי וקינג מתוספת השפעת מעשיהם והישגיהם הפוליטיים.

בחלקו השלישי, פונה הספר להיבט המעשי במשטר דמוקרטי עדכני, ובמיוחד למצב בארץ. ג'ון רולס, פרופסור לפילוסופיה באוניברסיטת הרווארד, מתייחס לאי־ציות בחברה דמוקרטית כאל פעולה שהצדקתה נשענת על הפער בין העקרונות של הצדק, המשמשים אבני יסוד לכל חוקה צודקת, לבין יישומם בפועל של עקרונות אלו על־ידי מנגנון פוליטי כזה או אחר. האי־ציות, לדבריו, יכול לשמש כלי מְתַקן ומטהר לחיזוק הצדק בחברה דמוקרטית. שלמה אבינרי, פרופסור למדע המדינה באוניברסיטה העברית, תוקף את תפיסתו של רולס תוך כדי התייחסות אל סוגיות אקטואליות מן הפוליטיקה הישראלית של שנות השמונים: פינוי ימית ומלחמת לבנון. לדבריו הסכנה של "איש הישר בעיניו יעשה" היא נקודת התורפה של רולס ומשנתו. המשפטן וחבר הכנסת לשעבר אליקים העצני מציג כאן דעה אחרת, הרואה באחריות המוטלת על כל פרט השוקל אי־ציות חלק חיובי ובלתי־נמנע של חברה דמוקרטית. שופט

בית המשפט העליון בדימוס, חיים כהן, מפנה אותנו חזרה לסוגיה התמידית של נאמנות פוליטית ומראה את המצב בארץ כהמשך של דיון עתיק יומין.

המתח שבין העקרוני למעשי, בין מצפונו הפרטי של אדם לבין הכוח הפוליטי של החברה – אלו הצירים עליהם נע הדיון בנושא האי־ציות. מטרת הקובץ הזה היא להעמיק את הדיון המתקיים במדינת ישראל בנושאים הללו, החל בשורשיהם במסורת ישראל ועד יישומם השנוי במחלוקת במדינת ישראל ובמדינות דמוקרטיות בכל העולם. על רקע של דיון משותף כזה נוכל לקיים בישראל מדינה השואפת לעתיד צודק יותר.

* * *

ספר זה יוצא לאור בזכות שילוב מספר כוחות. תודה אישית מיוחדת אני חייב לידידתי הוותיקה אוולין גורדון, עמיתתי ללימודים מגוונים ושותפה למאמצים רבים. היא אשר יזמה את הוצאת הקובץ, חיברה את המאמרים הביוגרפיים ואף השתתפה בבחירת החומר ובעריכתו.

כן יבואו על הברכה אהרן אמיר, ברוך קורות, דינה מרקון ורחל אביטל שתרגמו את פרקי הספר. עריכתו הלשונית, הוצאתו לאור והפקתו של הספר נעשו בידי ב"צ יהושע, העורך הראשי של הוצאת 'שלם', גליה ששון ורות סובל – תודתי נתונה להם.

יהושע ויינשטיין
ירושלים, תשרי התשנ"ט
ספטמבר 1998